

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛІТНИХ МІГРАНТІВ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОБЛЕМИ

INTERNATIONAL LEGAL PROTECTION OF THE RIGHTS OF ELDERLY MIGRANTS: GENERAL CHARACTERISTICS OF THE PROBLEM

Шамрасва В.М., д.політ.н., доцент,
професор кафедри міжнародного і європейського права
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Метою даної публікації є здійснення ретроспективного аналізу процесу визначення поняття та становлення механізмів міжнародно-правового захисту літніх мігрантів як категорії, що потребує особливих гарантій захисту. У сучасному глобалізованому світі міграційні процеси перебувають у центрі уваги юристів науковців та практиків, як на національному так і на глобальному рівні. Міграційні процеси є викликом для ефективного функціонування національних та міжнародних механізмів захисту прав людини, що повинні забезпечувати дотримання прав мігрантів, які доволі часто порушуються. Міграційні процеси зачіпають різні верстви населення, в тому числі і так звані вразливі категорії (діти, жінки, особи з інвалідністю, особи похилого віку). Такі категорії потребують особливого захисту як на національному так і на міжнародному рівні. Саме тому на особливу увагу заслуговує проблема міжнародно правового захисту мігрантів. Оскільки окреслена проблематика є доволі широкою, автор зосередився у своєму дослідженні на проблемі міжнародно-правового захисту літніх мігрантів, як особливо вразливої категорії. На сьогодні ми маємо доволі розвинуту систему міжнародно-правового захисту прав людини на глобальному та регіональному рівнях. В той же час проблеми захисту окремих категорій осіб потребують уваги та удосконалення. В умовах посилення міграційних процесів на міжнародному рівні гостро постає питання інтеграції мігрантів у всі сфери життя суспільства країни перебування. Але існує і ціла низка перепон на шляху реалізації такого завдання. Передусім це нелегальний статус великої частини мігрантів. На сьогодні є актуальною необхідність подальшого процесу закріплення міжнародно-правового захисту літніх мігрантів, як особливо вразливої категорії, подальшого удосконалення інструментів захисту прав даної групи мігрантів.

Ключові слова: мігранти, права людини, міжнародно-правовий захист мігрантів, вразливі категорії, літні мігранти, право на свободу пересування, міжнародно-правові механізми захисту прав людини.

The purpose of this publication is to carry out a retrospective analysis of the process of defining the concept and establishing the international legal protection of elderly migrants as a special category that requires special protection guarantees. In today's globalized world, migration processes are in the center of attention of lawyers, scientists and practitioners, both at the national and global level. Migration processes are a challenge for the effective functioning of national and international mechanisms for the protection of human rights, which must ensure compliance with the rights of migrants, which are often violated. Migration processes affect various segments of the population, including the so-called vulnerable categories (children, women, persons with disabilities, the elderly, etc.). Such categories require special protection both at the national and international level. That is why the problem of international legal protection of migrants deserves special attention. Since the outlined problems are quite broad, the author focused in his research on the problem of international legal protection of elderly migrants, as a particularly vulnerable category. Today, we have a fairly developed system of international legal protection of human rights at the global and regional levels. At the same time, the problems of protection of certain categories of persons need attention and improvement. In the conditions of the strengthening of migration processes at the international level, the question of the integration of migrants into all spheres of life of the host country's society is acute. But there is a whole series of obstacles on the way to the realization of such a task. First of all, this is the illegal status of a large part of migrants. Today, there is an urgent need for further consolidation of the international legal protection of elderly migrants, as a particularly vulnerable category, and further improvement of tools for the protection of the rights of this group of migrants.

Key words: migrants, human rights, international legal protection of migrants, vulnerable categories, elderly migrants, the right to freedom of movement, international legal instruments for the protection of human rights.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасному глобалізованому світі міграційні процеси перебувають у центрі уваги юристів науковців та практиків, як на національному так і на глобальному рівні. Така актуалізація проблеми пов'язана передусім з тим, що на сьогодні за різними даними у світі налічується більше 200 мільйонів мігрантів, а питання пов'язані із міграцією визнані глобальною проблемою. Міграційні процеси мають як позитивні так і негативні наслідки. Завдяки мігрантам нівелюються кордони між культурними та етнічними групами, будується сучасне культурне та економічне розмаїття. В той же час вони є викликом для ефективного функціонування національних та міжнародних механізмів захисту прав людини, що повинні забезпечувати дотримання прав мігрантів, які доволі часто порушуються. Міграційні процеси зачіпають різні верстви населення, в тому числі і так звані вразливі категорії (діти, жінки, особи з інвалідністю, особи похилого віку). Такі категорії потребують особливого захисту як на національному так і на міжнародному рівні.

Саме тому на особливу увагу заслуговує проблема міжнародно правового захисту мігрантів. Оскільки окреслена проблематика є доволі широкою, автор зосередився у своєму дослідженні на проблемі міжнародно-

правового захисту літніх мігрантів, як особливо вразливої категорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена означена стаття. Проблематика міжнародно-правового захисту прав людини стала наскрізною темою наукових дискусій з другої половини ХХ ст. У міжнародному праві сформувалася окрема галузь право прав людини, що представлена великою кількістю актів міжнародного права. Сформовані глобальні та регіональні інструменти захисту прав людини. У юридичній науці гарантії невід'ємних прав та інструменти їх захисту отримали широке висвітлення. В той же час більшість наукових публікацій присвячена загальним питанням у сфері захисту прав людини і є потреба у більш глибокому аналізі окремих проблемних питань, одним з яких може стати проблема міжнародно-правового захисту літніх мігрантів.

Дане дослідження спирається перш за все на основні акти міжнародного права у галузі прав людини: Загальну декларацію прав людини, Європейську конвенцію прав людини, конвенцію ООН з захисту прав трудящих мігрантів тощо. Другим блоком матеріалу для аналізу стали публікації вітчизняних та закордонних науковців, таких як: Т.Л. Сироїд, Л.А. Філяніна, Л.О. Фоміна і та ін.

У той же час слід звернути увагу на брак наукового аналізу систем міжнародно-правового захисту прав літніх мігрантів на національному, регіональному та глобальному рівні, виокремлення основних проблем та пошуків шляхів їх вирішення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Метою даної публікації є здійснення ретроспективного аналізу процесу визначення поняття та становлення системи міжнародно-правового захисту літніх мігрантів як особливої категорії, що потребує особливих гарантій захисту.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Передусім необхідно визначити поняття міграція та мігранти, що є базовими у контексті подальшого дослідження. За узагальнене визначення міграції можна взяти наступне: міграція – це процес пересування через міжнародний кордон, або всередині країни, що охоплює будь-який тип переміщення людей, незалежно від причин.

Відповідно до підходів Європейського комітету з міграції, «термін «мігранти» використовується... стосовно, залежно від контексту, мігрантів, іммігрантів, біженців, переміщених осіб та осіб іммігрантського походження, що повертаються, та/або членів груп етнічних меншин, які виникли в результаті імміграції» [8].

Міжнародна організація з міграції визначає термін мігранта як такий, що «охоплює всі випадки, коли рішення про міграцію людина приймає за власної волі, з причин «особистої зручності» та без втручання факторів, що примушують людину до такого рішення» [11]. Як бачимо таке визначення не є повним і потребує удосконалення та розширення. Такий підхід залишає поза увагою біженців та вимушених мігрантів, що є найбільш вразливою категорією мігрантів, які потребують особливого захисту. Управління з прав біженців ООН акцентує увагу на ризиках розмивання грані, яка відокремлює біженців від інших груп мігрантів, які переїхали з однієї країни до іншої з економічних чи соціальних причин для покращення свого життя, тоді як біженці були змушені рятуватися, щоб зберегти своє життя чи свободу [7].

Міграційні процеси різняться за базовими чинниками, наприклад, мотиви, юридичний статус залучених до процесу осіб чи тривалість. Тому мігрантів поділяють на кілька груп у залежності від обраної класифікації. Найчастіше виокремлюють наступні групи: тимчасові трудові мігранти; висококваліфіковані та бізнес-мігранти: фахівці, які пересуваються в рамках міжнародного ринку праці транснаціональних корпорацій та міжнародних організацій; нерегулярні мігранти: особи, які в'їжджають до країни без необхідних документів та дозволів; вимушені мігранти: біженці, особи в пошуках притулку або особи, які змушені пересуватися внаслідок зовнішніх факторів, таких як збройні конфлікти, екологічні катастрофи тощо; члени сім'ї мігрантів: ті, хто приєднується до своїх родичів, які вже мігрували; мігранти, що повертаються: особи, які повертають до країни походження після певного періоду перебування в іншій країні.

Право на пересування по державі чи за межі держави закріплено у Загальній декларації прав людини [10]. У ст. 13 відзначається, що кожна людина має право вільно пересуватися та обирати місце проживання. Норми міжнародно-правових актів у сфері прав людини охоплюють всіх людей, включаючи і мігрантів. В той же час права мігрантів, за статистикою, частіше порушуються. Їх вразливість походить від статусу іноземця, оскільки вони перетнули міжнародні кордони для того, щоб в'їхати в іншу країну, громадянами якої вони не є, і де вони можуть, як правило, залишатися, жити і працювати легально лише за згоди влади цієї країни. Вони можуть не знати місцеву мову, законів або звичаїв приймаючої сторони, що обмежує можливість дізнатися про свої права і їх реалізувати. Вони

можуть зазнавати дискримінації на роботі та в повсякденному житті, стикатися з расизмом і ксенофобією, ставати жертвою злочинів на ґрунті ненависті. Особи, які незаконно ввозять мігрантів, і торговці людьми часто користуються вразливістю незаконних мігрантів.

У сучасному міжнародному праві існує ціла низка документів та інструментів, що покликані захищати права людини, в тому числі і мігрантів. Окремі з них присвячені саме мігрантам, як особливій категорії. Право на пошук притулку від переслідування визнається як право людини на основі Загальної декларації прав людини [10]. Це право стало основою Конвенції про статус біженців [3], яка була прийнята ООН у 1951 р., що разом із Протоколом 1967 р. є стандартом у сфері права на притулок. У той же час ці положення не є статичними, що можна продемонструвати на такому явищі як «екологічна міграція», яку дослідники часто розглядають як нове право людини.

Наступною сферою, яка регулюється нормами та інструментами права людини є захист трудових мігрантів. Конвенція ООН про захист прав трудящих-мігрантів та членів їх сімей 1990 р. [2] є всеохоплюючим міжнародним договором у цій сфері. Нажаль далеко не всі держави приєдналися до даного документу. Конвенція не створює нових прав для мігрантів, вона лише передбачає рівне ставлення та умови праці у порівнянні із громадянами відповідної держави. У документі підкреслюється, що мігранти повинні мати доступ до мінімального рівня захисту, держави зобов'язуються вживати заходів з попередження незаконного пересування, а також найму іммігрантів, які знаходяться у незаконному становищі, але підкреслюється що основні права людини мігрантів без документів повинні гарантуватися.

Важливою проблемою у контексті аналізу міграції та мігрантів є проблема торгівлі людьми. Стаття 4 Європейської конвенції про захист прав людини забороняє рабство та примусову працю [1]. Радою Європи було також прийнято Конвенцію про боротьбу з торгівлею людьми, яка набрала чинності в 2008 р. Даний документ містить зобов'язання держав з попередження торгівлі людьми та захисту жертв такої торгівлі. Статус осіб без громадянства регулюється Конвенцією ООН про статус апатридів 1954 р., і Конвенцією ООН про скорочення безгромадянства. УВКБ ООН, до повноважень якого входить і захист осіб без громадянства, співпрацює з цієї проблеми з урядами, установами ООН та громадянським суспільством.

Як видно з проведеного вище аналізу, літні мігранти не виокремлені в особливу групу мігрантів та на сьогодні не закріплено їх особливий статус. Тому міжнародно-правовий захист літніх мігрантів реалізується в рамках вище окресленого міжнародно-правового поля та наявних інструментів захисту прав людини в цілому та мігрантів зокрема.

Поняття літня людина розуміють у широкому сенсі. У багатьох країнах та культурах, бути літньою людиною це не обов'язково питання віку (набуття статусу бабусі чи дідуся, фізичні ознаки старіння тощо). Там, де люди живуть у важких умовах, деякі з факторів, які можуть бути пов'язані з літнім віком, такі як труднощі з пересуванням або хронічні захворювання, можуть бути присутніми і в молодшому віці. Хоча багато джерел розглядають літній вік, починаючи з 60 років.

Базовим міжнародним документом з питань старіння став Мадридський міжнародний план дій, який було прийнято на другій Всесвітній асамблеї з питань старіння у 2002 р. [4]. Головною метою міжнародного плану дій було визначено забезпечення літньому населенню всіх держав можливості жити у безпечних та достойних умовах, брати участь в житті суспільства у якості повноправних громадян. План передбачає налагодження партнерських відносин між державними установами, громадянським суспільством, приватним сектором та літ-

німи людьми з метою виконання завдань: забезпечення прав і свобод людини для людей похилого віку; забезпечення людей похилого віку безпечними умовами життя; створення умов для людей похилого віку, щоб вони брали повноправну участь у соціальному, економічному та політичному житті суспільства; створення можливостей для людей похилого віку розвивати індивідуальні здібності та реалізовували творчий потенціал; ліквідація всіх форм насильства щодо людей похилого віку; ліквідація дискримінації за ознакою статі та віку; визнання ключового значення сім'ї та взаємозв'язку, солідарності поколінь у створенні гідних умов для людей похилого віку; надання літнім людям медичної допомоги та соціального захисту; проведення наукових досліджень з метою аналізу індивідуальних, соціальних та медичних наслідків старіння, особливо в країнах, що розвиваються.

У межах стратегічних цілей було прийнято окремі рішення з усунення проблем, щодо старіння населення. По-перше, існує потреба у розгортанні послуг для старіючого населення. Здійснюється низка ініціатив, покликаних підвищити якість послуг для працівників передпенсійного віку, а також пенсіонерів та літніх осіб. По-друге, важливо гарантувати стійкість послуг, які надаються літнім особам, навіть під час політичних, соціальних та санітарних криз. Ряд рішень вже розроблено задля забезпечення стійкості цих спеціалізованих послуг. По-третє, необхідно посилити формалізацію ринку праці та розширити охоплення систем соціального захисту. Спрощення доступу до формальної зайнятості, що дозволить збільшити внески та розширити податкову базу, зміцнить державне фінансування послуг та підтримки осіб похилого віку.

Наприкінці доцільно навести кілька успішних прикладів допомоги літнім мігрантам у кризових ситуаціях. До 2011 р. надзвичайна ситуація в Дарфурі перетворилася на затяжну гуманітарну кризу. У 2005–2006 рр. Міжнародна Організація допомоги літнім людям провела низку оцінок щодо уразливості літніх людей та їх потреб у галузі охорони здоров'я і харчування. Результати показали, що з низки причин літні люди в Дарфурі не мають доступу до медичних послуг, незважаючи на доступність клінік. Організація створила список місцевих медичних працівників, які мали відвідувати людей похилого віку. Коли клініка не могла постачати або доставляти ліки, цим безпосередньо займалася Міжнародна Організація допомоги літнім людям, щоб гарантувати, що люди похилого віку мають доступ до необхідних ліків. Ці заходи мали низку позитивних результатів. Люди похилого віку стали охоче звертатися за медичною допомогою за власним бажанням і показували більш високий рівень доброго самопочуття [5].

У ході дослідження, проведеного у 2013 р. серед сирійських біженців у Лівані, було виявлено, що багато з них схильні до неінфекційних захворювань. Тому у серпні 2014 р. Міжнародна Організація допомоги літнім людям та її партнери розпочали проект, покликаний зробити внесок у зниження захворюваності та смертності, пов'язаної з хронічними захворюваннями серед сирійських біженців та місцевого населення, за рахунок покращення лікування діабету та гіпертонії на рівні первинної медичної допомоги. Проект був реалізований у семи медичних установах, розташованих у бідних, недостатньо обслуговуваних районах Лівану. За допомогою проекту було надано необхідний доступ до лікування неінфекційних захворювань для пацієнтів, які не могли собі цього дозволити, а також збільшили потенціал співробітників медичного центру для виявлення та лікування цих захворювань [9].

У червні 2010 р. етнічне насильство на півдні Киргизстану призвело до масового переміщення людей до Узбекистану та внутрішнього переміщення 300 тис осіб. З метою задоволення потреб постраждалого населення ООН та неурядовими організаціями було запущено мультисекторальне реагування. В результаті спільної роботи

з членами робочої групи з виявлення потреб людей з інвалідністю та людей похилого віку кластер WASH надав дизайн вбиралень у відповідності до міжнародних стандартів доступності як для будинків для літніх людей, так і для громадських місць.

У Демократичній Республіці Конго організація САЕРА, місцевий партнер Міжнародної організації допомоги літнім людям, визначила та забезпечила підтримку літнім людям, чії онуки змушені були надавати платні послуги сексуального характеру, щоб заробити на купівлю їжі. Літні пари та їхні онуки були поінформовані про програму захисту здоров'я та ризику, але не мали можливості нею скористатися. Шляхом надання літнім людям та їхнім сім'ям можливості більш безпечного заробітку, такого як плетіння кошиків та килимків, Міжнародна організація допомоги літнім людям та САЕРА змогли знизити ризику, з якими стикаються сім'ї, і зокрема молоді дівчата [6].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Розглянувши основні підходи до визначення понять міграція, мігранти, літні мігранти, проаналізувавши основні міжнародно-правові норми та інструменти захисту прав людини в цілому та мігрантів зокрема, можемо прийти до наступних висновків. На сьогодні ми маємо доволі розвинуту систему міжнародно-правового захисту прав людини на глобальному та регіональному рівнях. В той же час проблеми захисту окремих категорій осіб потребують уваги та удосконалення.

Держави погоджуються з тим, що старіння населення потребує скоординованих заходів як на національному та міжнародному рівні, а політика щодо старіння повинна базуватися на принципах захисту прав людини. Старіння розглядається як нова реальність, що має соціальні та економічні наслідки, які потребують відповідного реагування. В умовах посилення міграційних процесів на міжнародному рівні гостро постає питання інтеграції мігрантів у всі сфери життя суспільства країни перебування. Найбільш складно процес такої адаптації відбувається у груп літніх мігрантів, які в силу віку мають низьку соціальну мобільність та адаптивність. Найчастіше мігранти залишені на призволяще, позбавлені сімейного оточення, мають обмежений доступ до інформації, розірвані соціальні зв'язки. Одним з ефективних інструментів соціальної інтеграції може стати залучення до державних та міжнародних програм інформування у сфері можливостей міжнародно-правового захисту прав мігрантів. Розширення кількості літніх мігрантів, що охоплюються подібними програмами інформування, має низку переваг для приймаючої країни та допомагає знімати напругу міграційної кризи на міжнародному рівні. Але існує і ціла низка перепон на шляху реалізації такого завдання. Передусім це нелегальний статус великої частини мігрантів, відсутність документів, що підтверджують статус, розірваність соціальних зв'язків та низька поінформованість.

Саме тому зростає значення розширення прав та можливостей літніх людей, забезпечення їхнього благополуччя, у тому числі в рамках систем соціального захисту. Важливими є ініціювання та реалізація комплексної політики, програм та послуг для забезпечення благополуччя людей похилого віку. Враховуючи соціально-економічні наслідки старіння для особи та суспільства, необхідно наголосити, що старіння населення слід розглядати як проблему та можливість. Інвестиції в населення, включаючи розширення прав і можливостей літніх людей за допомогою безперервного навчання та економічної активності, що приносить дохід, розглядаються як необхідні умови сталого розвитку.

На сьогодні є актуальною необхідність подальшого процесу закріплення міжнародно-правового захисту літніх мігрантів, як особливо вразливої категорії, подальшого удосконалення інструментів захисту прав даної групи мігрантів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Європейська конвенція про захист прав людини. URL: <https://7aac.gov.ua/yevropejskij-sud-z-prav-lyudini/konvenciya-pro-zaxist-prav-lyudini-i-osnovorolozhnix-svobod/convention/>
2. Конвенція ООН про захист прав трудящих-мігрантів та членів їх сімей 1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_j82#Text
3. Конвенція про статус біженців. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text
4. Мадридський план дій з проблем старіння. URL: <https://www.un.org/esa/socdev/documents/ageing/guiding-toolkit-rus-2008.pdf>
5. Міжнародна організація з допомоги літнім людям. URL: www.refworld.org/docid/4124b9f44.html
6. Age and disability inclusion. URL: <https://www.helpage.org/resources/practical-guidelines/emergency-guidelines/>
7. Global Forum on Migration and Development (Brussels, 9 – 11 July 2007) Forced migration and development. URL: <https://www.unhcr.org/468504762.pdf>
8. Migration and migrants. URL: <https://www.coe.int/en/web/compass/migration>
9. Syria conflict impacts on healthcare system in Lebanon. URL: <https://www.helpage.org/blogs/claire-benard-25268/syria-conflict-impacts-on-healthcare-system-in-lebanon-823>
10. The Universal Declaration of Human Rights (full version). URL: <https://www.coe.int/en/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version>
11. World Migration Report 2022. URL: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>